

**Impact
Factor
3.025**

ISSN 2349-638x

Refereed And Indexed Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly Publish Journal

VOL-IV

ISSUE-VII

JULY

2017

Address

• Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
• Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
• (+91) 9922455749, (+91) 9158387437

Email

• aiirjpramod@gmail.com
• aayushijournal@gmail.com

Website

• www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

भारतीय स्त्री स्वातंत्र्याचा लढा : एक अवलोकन

डॉ.माया वानखडे

इतिहास विभाग प्रमुख
मुंभडा महाविद्यालय, चांदूर रेल्वे

प्रस्तावना :-

लेकीचा ग जलम । भाडयाचा बईल
कधी इसावा हुईल । देवा ठाव
लेकीचा ग जलम । देव देऊनी चुकला
बैल घणयाला उपला । जलमभरी

The woman is a figure of sacrifice, humility, faith & goodness. She is less about anything women are traditionally.

वरील दोन्ही गोष्टींचा विचार केल्यास भारतीय समाजामध्ये स्त्रियांची अवस्था कश्या प्रकारची होती याची कल्पना करता येते. भारतीय समाजामध्ये स्त्रियांचा सामाजिक दर्जा संदर्भात कमालीचा विरोधाभास आढळतो. एका बाजूला धर्माधिष्ठीत गौरविकरण (काल्पनिक) व दुसऱ्या बाजूला समाजात प्रत्यक्षात टोकाचे दुय्यम स्थान, शोषण एका बाजूला 'स्त्री - प्रतिष्ठा' हा समाजाचा श्रेष्ठत्वाचा निकष (पुस्तकी)व दुसऱ्या बाजूला सामाजिक स्तरीकरणाचे शेवटचे स्थान असा विरोधाभास दिसतो.

भारतीय समाज आजही पुरुषप्रधान आहे. अर्थात केरळमधील नायर, मंगळूर मधील शेट्टी, बंगाली समाज व काही भटक्या जमातीमध्ये स्त्री प्रधानतेचे प्रमाण प्रकर्षाने जाणवते. तद्दतच अनेक रुढी, परंपरा यामुळे स्त्रियांवर सामाजिक जीवनात सहभाग नाकारण्यात आला. या पार्श्वभूमीवर भारतात स्त्रियांची भूमिका, त्यांचे शोषण, न्याय, अधिकार यावर आधारित चळवळी व संघटना उभ्या राहील्यात. भारतामध्ये स्त्री स्वातंत्र्याचा लढा त्याची वाटचाल.

स्त्री स्वातंत्र्याचा लढा वाटचाल :

Feminism in India is a set of movement aimed at defining establishment and defending equal political, economics & social rights and equal opportunities for india women.

'स्त्रीवाद' किंवा Feminism म्हणजे नेमके काय ? यासंबंधी वेगवेगळ्या व्याख्या केल्या गेल्या १९७७. Richard Evans याने म्हटले " Equal Rights based on equality of sexes" 1981 मध्ये olibr planks ने व्याख्या केली की "Any groups that have tried to change the position of women or the ideas about women." मात्र या व्याख्येवर बरीच टिका झाली त्यावर असे म्हटले गेले की, ज्या काळात धर्म रक्षणार्थ सती किंवा बालविवाह किंवा बहू पत्नीत्व इ. पुरस्कार तत्कालीन लोकानी केला किंवा पुढे केला जाईल तर त्यांनाही या व्याख्येमध्ये 'स्त्रीवादी' म्हणावे लागेल. 'चळवळ' या शब्दाचा अर्थ असा की, एखादे उद्दिष्ट डोळ्यासमोर ठेऊन दिर्घकाळ चालणारी प्रक्रिया संघर्ष किंवा आंदोलन हे 'चळवळ' या शब्दात अपेक्षित असते. 'स्त्रीवाद' म्हणजे लिंगभेद झुगारून स्त्री-पुरुष समानतेकडे वाटचाल करणारा विचार प्रवाह सामान्यतः स्त्रीवाद ही पुरुषविरोधी चळवळ समजली जाते. मात्र ती एक सामाजिक, राजकीय जाणीव आहे. 'स्त्रीवाद' ही संकल्पना जी पाश्चात आधुनिकतेतून उदयास आलेली संकल्पना असली तरी यासंबंधीची जाणीव वेगवेगळ्या ठिकाणी वेगवेगळ्या कालखंडात वेगवेगळी दिसते. या मध्ये पाश्चात्य स्त्रीवाद, आधुनिकोत्तर (पोस्ट मॉडर्निझम) स्त्रीवाद आणि भारतीय स्त्रीवाद ही सारखीच प्रक्रिया आहे. भारतामध्ये एकोणिसाव्या शतकापासून ही प्रक्रिया सुरु झाली. भारतातील स्त्री चळवळीचा तीन टप्प्यामध्ये अभ्यास करता येईल.

पहिला टप्पा (१८३०-१९१५) दुसरा टप्पा (१९१५-१९४७) तिसरा टप्पा (१९४७ पासून पुढे) पहिल्या टप्प्यामध्ये मुख्यतः काही पुरोगामी पुरुषांच्या पुढाकारामुळे महत्वाचे बदल स्त्रीजीवनात घडून आले. १८१८ मध्ये पेशवाई संपुष्टात आली व भारतावर ब्रिटीश अंमल सुरु झाला. ब्रिटीश सत्तेचा अंमलाखाली भारतामध्ये आधुनिकता साकारू लागली जाती अंताची चळवळ, असृश्यता निर्मूलन चळवळ, स्त्री सुधारणा चळवळ अश्या सामाजिक चळवळी सुरु झाल्या. स्त्रीयांना सामाजिक व राजकिय क्षेत्रामध्ये वाटा मिळाला पाहीजे. सतीबंदी(१८२९), विधवा पुनर्विवाह कायदेशीर मान्यता (१८५६) स्त्रीभृणहत्या प्रतिबंध कायदा (१८७०) आंतरजातीय विवाह मान्यता (१८७२) संतती वयामध्ये वाढ (१८९१) यांचा समावेश होतो.

दुसऱ्या भारत महिला परिषद, भारत स्त्री महामंडळ, विमेन्स इंडियन असोशिएशन (WIA) नॅशनल कौन्सिल ऑफ विमेन फॉर इंडिया, ऑल इंडिया विमेन्स, कॉन्फरन्स (AIWC) या संघटनांचा उदय होऊन स्त्री प्रश्नावर गांभीर्याने चर्चा केली गेली. स्त्रीयांना मर्यादीत प्रमाणात मालमत्तेचा हक्क (१९३७) या सारखे महत्वपूर्ण बदल झालेत. स्त्रीवादी चळवळ १९२० पर्यंत Biological freedom ला महत्व देत होती. त्यामुळे या काळात संतती नियमनाचा अधिकार, गर्भपाताचा अधिकार इ. विषयावर चर्चा होवू लागली. दुसऱ्या टप्प्यामध्ये समान हक्कासाठी, राजकीय सहभागातून सामाजिक स्वातंत्र्य मिळविणे याकरिता लढा तीव्र झाला.

“जगातील समस्त स्त्रीयांनी एक व्हावे” असा विचार याच काळात केला गेला. त्यातूनच जगातील समस्त स्त्रियांना एकत्र आणण्याचा प्रयत्न सुरु झाला. बिर्जींग येथे चौथ्या जागतिक परिषदेमध्ये १७६ राष्ट्रातील एकूण ३५००० स्त्रीया एकत्र आल्या व स्त्रियासंबंधी सर्व विषयावर व्यापक चर्चा होऊन स्त्रियामध्ये जागृती घडविण्याचा प्रयोग यशस्वी ठरला. परंपरागत रुढी, वेशभुषा या वैयक्तीक स्तरावर परिवर्तन होऊ लागले. सार्वजनिक कार्यक्रम राबविले जाऊ लागले. या सर्व चळवळींचा एक दृश्य परिणाम असा झाला की, स्त्रीला आत्मविश्वास प्राप्त झाला व तिची स्वतंत्र ओळख होऊ लागली.

स्वातंत्र्यपूर्व काळातील स्त्रीवादी चळवळीची वाटचाल (पहिला टप्पा) :- सर्व जगाच्या दृष्टीने १८४८ हे वर्ष महान क्रांतीकारक ठरले याचवेळी अमेरिकेत स्त्रियांच्या उध्दाराची चळवळ न्यूयॉर्क येथील वेल्सियन चर्च मध्ये सुरु झाली. १९ व्या शतकाचे प्रमुख वैशिष्ट्ये म्हणजे., गलितगात्र समजल्या गेलेल्या व उपेक्षित असलेल्या स्त्री जातीच्या उन्नतीच्या दिशेने केलेले प्रयत्न सर्व प्रथम भारतात स्त्रीयांच्या उन्नतीच्या दृष्टीने प्रारंभ झाला. बाळशास्त्री जांभेकर यांनी १८३४ मध्ये ‘दर्पण’ नावाचे पहिले मराठी वृत्तपत्र सुरु केले. सुधारणावादी विचारांचा प्रसार करण्याकरिता त्यांनी दर्पणचा उपयोग करून बालविवाह सतीप्रथा, स्त्रीयावर होणारे अन्याय या विरोधात समाज जागृती घडवून आणली. १८४० मध्ये जांभेकरांनी विधवा विवाहास अनुकूल पुस्तक गंगाधर शास्त्री फडके यांचेकडून लिहून घेतले. गोपाळ हरी देशमुख यांनी शतपत्रामधून स्त्री शिक्षणाचा पुरस्कार केला. लोकहितवादी या नावाने १८४८ ते १८५० या दोन वर्षात त्यांची शतपत्रे प्रभाकर मासिकातून प्रसिध्द झाली. पुरुषांना जर पुनर्विवाहाची परवानगी असेल तर ती स्त्रियांनाही असली पाहिजे. तसेच केशवपनावर त्यांना कडाडून टिका केली. घटस्फोट पती-पत्नीच्या संमंजीनेच झाला पाहिजे. पती-पत्नीचा छळ करित असेल तर तीला पतीपासून विभक्त होण्याचा अधिकार असला पाहिजे आणि तिला पोटगी मिळाली पाहिजे. असे विचार लोकहितवादींनी मांडले. महादेव गोविंद रानडे हे स्त्री-पुरुषांच्या समान हक्कांचे पुरस्कर्ते होते. वृध्द पुरुषांनी कुमारांशी विवाह करू नये, विवाह योग्य ठरण्यासाठी मुलगा-मुलीची किमान वयोमर्यादा कायदयाने ठरविली पाहिजे असे आग्रही मत त्यांनी मांडले. महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे क्रांतीकार्य स्त्रियांच्या आत्मसन्मानासाठी जागृत करणारे ठरले. त्यांच्या पत्नी सावित्रीबाई फुले स्त्रियांचे जग बदलण्याच्या मोहिमेत सामील झाल्या. १९४८ मध्ये पुण्यात मुलींची पहिली शाळा सावित्रीबाईनी सुरु केली. भारत देशातील स्त्री मुक्तीचा तो पहिला हुंकार होता. १८६३ मध्ये ‘बालहत्या प्रतिबंधक गृहाची’ स्थापना करून अडचणीत असणाऱ्या विधवांनी आपल्या मुलांना येथे जन्म दयावा. येथे त्यांचे संगोपन केले जाईल. अशी सोय फुले दाम्पत्यांनी केली. विधवांच्या केशवपनाला विरोध करण्यासाठी त्यांनी

न्हाव्यांचा एक दिवसाचा संप घडवून आणला.स्त्रियांना समाजात सन्मानाचे स्थान मिळवून देण्यात महात्मा फुले व सावित्रीबाई फुले यांच्या विचार कार्याचा मोठा वाटा आहे. स्त्री स्वातंत्र्याच्या प्रणेत्या व स्त्री स्वातंत्र्याच्या अग्रदूत म्हणून त्या ओळखल्या जातात. स्त्री मुक्ती चळवळीच्या त्या आद्य संस्थापक होत्या.स्त्रियांचे कोटूबिक, सामाजिक, धार्मिक,आर्थिक, राजकिय व लैंगिक पातळीवरचे स्त्री स्वातंत्र्याचे त्यांना अभिप्रेत होते.दि पुना आब्झर्व्हर् अँड डेक्कन विकली,या वृत्तपत्रात त्यांच्याविषयी लिहिले गेले की,“ हे काम म्हणजे हिंदू संस्कृतीच्या इतिहासातील एका नव्या युगाचा प्रारंभ होय.” खऱ्या अर्थाने हि एका क्रांतीपर्वाची सुरुवात होती.

महात्मा गांधीना स्त्रियांच्या आत्मसन्मानाची जाणीव होती.स्त्रीवादी चळवळीला मिळालेली ती प्रेरणा होती.All India Womens Conference ला पाठविलेल्या संदेशात ते म्हणतात.,“जिला आपण अबला म्हणतो ती स्त्री ज्याक्षणी सबला होईल त्या क्षणी जे कोणी असहाय असतील ते सर्व शक्तीमान होतील.”गांधीजींनी या विचारधारेला अनुसरूनच स्त्री स्वातंत्र्य, स्त्रीशिक्षण आणि स्त्री सबलीकरणाचा पुरस्कार केला.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी हिंदू स्त्रीला हिंदू पुरुषांच्या बरोबरीने हक्क / अधिकार मिळावेत यासाठी Hindu Code Bill तयार केले.हे बिल पास न झाल्याने बाबासाहेबांनी कायदेमंत्री पदाचा राजीनामा दिला. त्याच बरोबर दलित स्त्रियांना आत्मसन्मानाची जाणीव करून दिली.

महर्षी धोंडो केशव कर्वे यांनी विधवेशी विवाह करून तीला स्त्री- शिक्षणाचा प्रवाहात सहभागी करून घेतले.पुण्यात हिंगणे येथे महिलाश्रमाची स्थापना करून १९१६ साली.महिलांसाठी महिला विद्यापीठ त्यांनी सुरु केले. महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांनी स्त्री स्वातंत्र्य चळवळीमध्ये अत्यंत मोलाची कामगिरी केली. स्त्रियांच्या विचार शक्तीमध्ये वाढ घडवून सामाजिक जडणघडणीमध्ये तिला क्रियाशील बनवायचे असेल तर स्त्रियांना खरे स्वातंत्र्य दिले पाहिजे.असे त्यांचे आग्रही मत होते.१९२० मध्ये मुंबई प्रांतातून निवडणूक लढवितांना त्यांनी आपला जाहिरनामा प्रसिध्द केला.त्यात विद्याबळ, द्रव्यबळ, अधिकारबळ नसलेल्या व म्हणून मागास राहिलेल्या वर्गामध्ये स्त्रियांच्या समावेश त्यांनी केला.स्त्रीयां संबंधीच्या अनेक समस्यांवर प्रकाश टाकून त्यांच्या विकासाचे प्रयत्न, कायदे इ. ठळक घटना स्वातंत्र्यपूर्व काळात मोठ्या प्रमाणात झाल्या. १८८२ला पुणे येथे आर्य महिला समाजाची स्थापना, १८८२ मध्ये ताराबाई शिंदे लिखित ‘स्त्री-पुरुष तुलना ’ हे पुस्तक १८८७ मध्ये आनंदीबाई जोशी पहिल्या डॉक्टर,१८९१ मध्ये संतती नियमन कायदा, १९१६ ला धोंडो केशव कर्वे यांनी स्थापन केलेली ‘राईट एजन्सी ’ ही संतती नियमनाविषयी माहिती देणारी संस्था,१९३६ ला राष्ट्रसेविका समितीची स्थापना, १९३७ ला पुणे महापालिका निवडणूकामध्ये निवडून आलेल्या अर्वातिकाबाई गोखले आणि नलीनी सुखवटणकर, पहिल्या महिला शास्त्रज्ञ कमलाबाई सोहनी, रमाबाई रानडे, पार्वतीबाई आठवले, लक्ष्मीबाई टिळक, संजीवनी मराठे, शांता आपटे, आनंदीबाई कर्वे, इ. अनेक स्त्री समाज सुधारकांनी स्त्रियांच्या शिक्षणाकरिता व त्यांच्या उत्थानाकरिता वैयक्तितरित्या किंवा संस्थातर्गत कार्य केलेले दिसते.स्त्री चळवळ आणि स्त्रियांसाठी अनेक प्रश्नावर आंदोलने झालेली दिसते.१८६५ ला ब्राम्हो समाजाने महिलांसाठी स्वतंत्र शाखा उघडून मुलींना गृहपयोगी व धार्मिक शिक्षण देणे सुरु केले. आर्य नारी समाज, वंग महिला समाज स्त्री आदर्शाचे पुरस्कर्ते होते. त्यांनी ‘पारिचारीका’ या मासिकातून स्त्री-पुरुष एकत्रित कार्य करण्याच्या पुरस्कार केला. १८८२ मध्ये कुमारी देवी यांनी कलकत्ता येथे Ladies Theosophical Society सुरु केली. स्त्रियांच्या नेतृत्वाखाली पहिली संस्था सुरु झाली. स्त्रीयांच्या समस्या, स्त्री शिक्षण इ. प्रयत्न व्यापक स्वरूपाचे होते. १९१० मध्ये सरलादेवी यांनी ‘भारत स्त्री महामंडळ,’ कलकत्याला सुरु केले. १९१७ ला अंनीबेझंट, डोरोथी, मागरिट कुझीनने मद्रासला ‘Women’s Median Association सुरु केले. १९२७ मध्ये All Indian women’s conference ची स्थापना करण्यात आली.अश्याप्रकारे संपूर्ण भारतभर स्त्री संघटना निर्माण होऊन त्याद्वारे अनाथाश्रम, आधारगृह, मॉन्टेसरी, सरकारी तत्वांवर दबाव आणणे इ. कार्यक्रम राबविले जाऊ लागले.Women’s Indian Association ‘स्त्रीधर्म’ मासिक देखील सुरु केले.

स्वातंत्र्योत्तर काळातील स्त्रीवादी चळवळीची वाटचाल (दुसरा टप्पा) :- १९७५ हे महिला वर्ष घोषित झाल्यानंतर खऱ्या अर्थाने भारतात स्त्री चळवळीला वेग आला. स्वातंत्र्योत्तर काळातील स्त्री चळवळीचे पुन्हा तीन टप्पे करता येतील. १९४७ पासून १९७० च्या दर्शकापर्यन्त राष्ट्र बांधणीच्या कार्याला प्राधान्य दिले गेले. संविधानात अंतर्गत मूलभूत हक्क व राज्याची मार्गदर्शक तत्वे यामध्ये स्त्रियांचे हक्क व अधिकार यांना योग्य न्याय देण्याचा प्रयत्न केला गेला. राष्ट्रीय विकासात स्त्रियांना सहभागी करून घेण्यासाठी अनेक संस्था काम करू लागल्या. या चळवळी मध्ये सर्व राज्यांच्या व सर्व धर्मांच्या स्त्रीया होत्या. १९०४ ते १९११ स्वदेशी आंदोलन, असहकार चळवळ, कायदेभंग चळवळ, भारत छोडो आंदोलन इ. मध्ये स्त्रियांचा मोठा वाटा होता. या व्यतिरिक्त अनेक स्त्रिया सामाजिक परिवर्तन व शैक्षणिक चळवळीमध्ये सहभागी झाल्या होत्या. भारतात स्त्री आंदोलन हे त्या काळातील राष्ट्रीय आंदोलनाच्या हातात हात घालून झालेले दिसते. १९७० च्या दशकात स्त्री चळवळीचा स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील दुसरा टप्पा सुरु झाला. या टप्प्यामध्ये असमान वेतन स्त्रियांचे 'अकुशल' कामगारात वर्गीकरण, विना मोबदला श्रम, सामाजिक संस्थांमधील (जात, धर्म, वर्ग, कुटूंब इ.) सत्तेच्या संरचनेमधील पुरुषी वर्चस्व या समस्यांवर भर देण्यात आला. या कालखंडातील स्त्री चळवळ स्त्री-पुरुष समानतेच्या पलिकडे जाऊन स्त्रियांचे वैयक्तिक जीवन ठरविण्याची, सत्ता व त्याचे सक्षमीकरण या सारख्या प्रश्नांवर प्रकाश टाकते. १९५१ नंतर 'समानहक्क' यावर मोठ्या प्रमाणात कार्य झाले. या काळातील स्त्री अध्यक्षांची भाषणे अभ्यासली तर असे दिसून येते की सुरुवातीच्या काळातील 'माता' ही भूमिका महत्वाची मानून त्याच बरोबर 'स्त्रियांचा विकास' झाल्यास पर्यायाने भारताचाही विकास होईल ही भूमिका ठामपणे मांडण्यात आली. स्त्रियांचे आरोग्य, स्त्री-पुरुष समान हक्क या विषयावर स्त्रियांनी आग्रही मत मांडले. तसेच स्त्रि शिक्षणाचा अर्थ फक्त व्यक्तीसुख नव्हे तर सामाजिक परिवर्तनाकरीता ते आहे. हा नवा पायंडा या काळात पडला. भारतातील स्त्री चळवळीचा एक प्रवाह वरील आढाव्यावरून स्पष्ट होतो. भारताच्या घटनेने स्त्रीला जे अधिकार बहाल केले. त्या करिता अनेक स्त्री संघटनांनी सातत्याने प्रयत्न केलेले दिसून येते. स्वातंत्र्योत्तर काळात स्त्रीयासंबंधी अनेक कायदे झालेले. त्यातील काही महत्वपूर्ण कायद्यांचा उल्लेख खालील प्रमाणे करावा लागेल.

- १) The Special Marriage Act - 1954
- २) Hindu Marriage Act. (एक पत्नीत्व, घटस्फोटाची तरतूद-1955)
- ३) Hindu Succession Act- 1956
- ४) Hindu Adoption maintenance Act. - 1956
- ५) The Medical Termination of Pregnancy The Maternity Benefit Act-1961
- ६) The factories Act. (३० महिला कामगारांसाठी १ पाळणाघर)1978
- ७) Contact Labour Act - 1978
- ८) Criminal Law Act. - 1983
- ९) The Family Court Act- 1984
- १०) Indecent Representation of Woman Act- 1994
- ११) हिंदू वारसा हक्क कायदा - 1994 त्याच बरोबर भारतीय दंडविधान कायद्यातील स्त्रियासंबंधीत महत्वाची कलमे.
- १२) स्त्रियांचे अशिल्ल प्रदर्शन प्रतिबंधक कायदा - 1986
- १३) अनैतिक देह व्यापार प्रतिबंधक कायदा - 1956
- १४) वैद्यकिय गर्भपात प्रतिबंधक कायदा - 1929
- १५) सतीप्रथा प्रतिबंधक कायदा - 1987
- १६) मातृत्व लाभासंबंधीचा कायदा - 1961
- १७) समान वेतन कायदा - 1948
- १८) राष्ट्रीय महिला आयोग कायदा - 1990
- १९) नागरी अधिकार संरक्षण संबंधीचा कायदा - 1955
- २०) कौटूंबिक न्यायालये कायदा -
- २१) National Commission for Women in India 31 जाने. 1992

भारतातील स्त्री चळवळीचा प्रवाह वरिल आढाव्यावरून स्पष्ट होतो. आजही अनेक समस्या गंभीर स्वरूपात भारतीय समाजासमोर उभ्या आहेत. रुढी, परंपरांचा पगडा, प्रत्येक धर्मातील खाजगी जीवन नियंत्रीत करणारे धार्मिक कायदे (धर्मशास्त्र, शरियत) विपरित स्त्री-पुरुष प्रमाण (१००-८३४) समान नागरी कायद्याचा अभाव, कौटुंबिक हिंसा, हुंडाबळी, बलात्काराच्या घटना, नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांचे प्रश्न यासारख्या समस्यांना स्त्री-समाजाला आजही तोंड द्यावे लागत आहे. या समस्यांचे आकलन व त्यावरील उपाय यांचा अभ्यास अधिक व्यापक स्वरूपात होणे गरजेचे आहे. 'How does patriarchy impact the position of middle class working women in India ?'

भारतीय समाजामध्ये स्त्री समस्यांना इतरही आयाम आहेत. वेगवेगळ्या वर्गातील जाती-जमातीमधील, प्रदेशामधील स्त्री समस्यांचे स्वरूप वेगवेगळे आहेत. शहरी स्त्रियांच्या समस्या, ग्रामिण व शेतमजूर स्त्रियांच्या समस्या, भटक्या व आदिवासी समाजातील स्त्री समस्या वेगवेगळ्या स्वरूपाच्या आहेत.

Discus the various economics & socio-cultural forces that are driving increasing feminization of agricultural in India. Why do some of the most prosperous regions of India have an adverse sex ratio for women ?

या प्रश्नाचे उत्तर देताना भारतातील आर्थिकदृष्ट्या समृद्ध प्रांतातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तरामागील कारणांचा वेध घेणे अपेक्षित ठरते. स्त्रियांच्या स्थितीचा अभ्यास, स्त्रियांच्या समस्येची कारणे व उपाय, स्त्री सक्षमीकरण, राजकिय प्रतिनिधीत्वामध्ये वाढ होण्यासाठीचे उपाय समाजाची मानसिकता बदलण्यासाठीचे उपाय, यासारख्या बाबींचा अभ्यास करणे आवश्यक ठरते. एकविसाव्या शतकातील नवीन घटकांचा स्त्रियांच्या सामाजिक स्थितीवर मुलगामी परिणाम होत आहे. माहिती तंत्रज्ञान, जागतिकीकरण नव्या शैक्षणिक संंधी, नवे तंत्रज्ञान इ. घटकांचा अभ्यास होणे गरजेचे आहे. स्त्रीयावर अत्याचार होण्याचे कारण म्हणजे स्त्रि शिक्षणाचा अभाव. संपूर्ण मानव जातीच्या विकासाकरिता मुलींच्या शिक्षणाइतरक परिणामकारक दुसरे साधन नाही. पारंपारिकरीत्या पुरुषांची समजली जाणारी क्षेत्रे आता स्त्रिया काबीज करित आहे. स्त्रीची प्रतिष्ठा फक्त वीर पत्नी अथवा यातच नाही तर वीर स्त्री होण्यात आहे. स्त्रीयांची सकारत्मकता, मौलिकता जगाला पटली आहे.

हमसे है जमाना सारा हम जमानेसे कम नहीं.....

स्त्रियांच्या कार्यशक्तीला आणि बुद्धीला विकसित होण्यास वाव देणे, स्त्रियांचा दुय्यम दर्जा नष्ट करणे, स्त्री-पुरुष समानता प्रस्थापित करणे, स्त्रियांचे अपमानित व परावलंबित जीवन सुधारणे, स्त्रियांच्या भाव-भावनांचा आदर करणे. स्त्रियांना त्यांच्या हितासाठी असलेल्या कायद्यांचे ज्ञान देणे. अडचणीत असलेल्या स्त्रीला कायद्याची मदत देणे, रोजगार संंधी उपलब्ध करून देणे, पुरुषांनी स्त्रियांचा आदर करणे. या करिता अधिक गतीने प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. भारत सरकारने शैक्षणिक धोरणात बदल करून स्त्री-पुरुष समानतेचा दृष्टीकोन पुढील पिढीत रुजविण्याच्या दृष्टीने पाऊल उचलले आहे. स्त्री जीवनाचा विकास करून प्रगल्भ संस्कृती निर्माण करणे यातच स्त्री मुक्तीचा खरा अर्थ दडलेला आहे.

संदर्भ ग्रंथ सूची

१. जोशी यशोदाबाई — आमचा जीवनप्रवास, व्हिनस प्रकाशन, पुणे — १९६५
२. फुले महात्मा समग्र वाङ्मय — डॉ. धनंजय किर.सं.ग.मालशे म.र. साहित्य व संस्कृती मंडळ, मुंबई : १९९८
३. डॉ. फडके य.दि. — फुले समग्र वाङ्मय — १९९१
४. डॉ. साळुंके आ.ह. — हिंदू संस्कृती आणि स्त्री, लेक वाङ्मय गृह, मुंबई — २००५
५. कवी माधवी — स्त्री विचार धन, उन्मेश प्रकाशन, २०००
६. नानीवडेकर मेधा — महाराष्ट्रातील स्त्री चळवळीचा मागोवाप्रतिमा प्रकाशन, पूणे. २००६
७. दैनिक लोकसत्ता — २०१४
८. www.bookganga.com